

УДК 378.035:172.17

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2019-6\(189\)-61-64](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2019-6(189)-61-64)

Барно Олександр

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0001-9430-8134>

ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНИНА ХХІ СТОЛІТТЯ – НАЦІОНАЛЬНА ПРОБЛЕМА УКРАЇНИ

А Розглянуто нові шляхи формування всебічно розвинутої особистості та проблеми, пов'язані з наступністю освітньої системи. Кожен науковець, кожен рівень освіти і майже кожен тип закладу освіти формулює свою мету виховання. Тому маємо значну кількість самоназв, самовизначень: «школа життєтворчості», «школа ментальності», «школа духовності», «школа віри», які загалом мало що додають до проблеми висунення мети. Усі сучасні суспільства перебувають у процесі трансформації, як і ми, тому в нинішніх умовах мета має формулюватися з перспективою, зверненням у майбутнє.

Ключові слова: реформування освіти; особистісно зорієнтований підхід; формування етичного потенціалу особистості; корекційне реформування; взаємоузгодженість; індивідуалізація

Актуальність проблеми. За С. Максимюк, сучасне реформування освіти й виховання відбувається у глибоко кризовому соціумі. Організація, зміст, форми та методи виховання швидше базуються на негативному, тобто кожен із учасників процесу добре уявляє собі, від чого потрібно відійти, і нечітко, а інколи й зовсім не уявляє, до чого треба просуватися. Це перший момент [5, с. 112–114].

Другий – те, що, цілком справедливо й закономірно зосереджуючи увагу на висуненні, обґрунтуванні й закріпленні нового змісту освіти, освітніх стандартів як першочергового завдання реформування освіти, ми значною мірою націлюємо її на розвиток інтелекту дитини, як і весь особистісно зорієнтований підхід, і нерідко не враховуємо в цьому процесі формування морального, етичного потенціалу особистості.

Третій – значний компонент кризового стану освітнього простору, а отже, й виховання, полягає в тому, що простір поділений нині за певними потоками, між якими існують протиріччя. Висунення на передній план нових типів закладів освіти, ідей формування національної еліти, закладів для обдарованих (що здебільшого є свідченням матеріальної забезпеченості батьків) відкинуло назад, залишило поза увагою загальноосвітню школу як наймасовіший заклад освіти. Інформаційне педагогічне поле, що існує в Україні, приділяє мало уваги цій школі, процесам, що в ній відбуваються. Загальноосвітня школа залишається на периферії нашої педагогічної свідомості, тому стан справ у ній сягає нижче критичної позначки.

Крім того, нині стає системою, коли школа ігнорує початковий етап прилучення дитини до знань. Від початкового етапу, від форм, засобів і методів прилучення дитини до шкільної культури багато в чому залежить напрям формування особистості, «радість пізнання», успіх в ініціації її до культури. Цей процес є ще одним, усвідомленим далеко не всіма, свідченням кризового стану освіти [3].

Четвертий – найзначніший показник кризового стану виховання. Нині заклади загальної середньої та вищої освіти є далеко не визначальними джерелами, чинниками процесу виховання. Нині ситуація така, що правомірно говорити про глибоку моральну кризу всього суспільства, а не лише молоді. Зростання злочинності перевершило вже всі можливі межі. Негативні емоції, ненависть, злоба, заздрощі, агресія – типові для повсякденного життя. Експлуатація інститутів сексу в засобах масової інформації, а також різних форм насилля, жахів і страхів, апологія стихійного й ірраціонального в людині прямо екстраполюються на дитину, вживлюються в її психіку, яка вважає цей стан нормальним, бо іншого не знає: вона вже виросла в деформованому, зміщеному, «неправильному суспільстві».

Ці чинники, хочемо ми того чи ні, значно більше впливають на дітей, молодь, ніж учитель, викладач, який із легкістю полишає дітей у будь-якій ситуації, керуючись особистими інтересами, вимогами, правами й заручаючись при цьому підтримкою батьків, котрим здебільшого також нині не до виховання.

Ця апокаліптична картина не закликає до того, щоб опустити руки й нічого не робити. Бо діти ростуть сьогодні, й виховання не можна відкласти на «потім», коли будуть створені найсприятливіші умови – економічні, соціальні, політичні та й педагогічні. І нині багато вчителів, директорів шкіл, науковців самовіддано працюють задля виховання дітей і молоді й досягають хороших результатів.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Проблема національного, громадянського та патріотичного формування громадянина України розкривається в працях О. Вишневського, П. Ігнатенка, І. Кучинської, Б. Мельниченко, О. Пометун, В. Поплужного, Ю. Римаренка, О. Сухомлинської та ін. Значна роль у розробленні сучасної системи виховання особистості належить І. Беху [1], за переконанням якого пріоритетними напрямками вітчизняної науки й практики є особистісно зорієнтоване виховання національно свідомого громадянина-патріота. Формування духовних цінностей у сучасній вищій школі засобами гуманітарних наук розглядав А. Ярошенко [11].

Мета статті. Погоджуючись із С. Максимюк [5], подивимось на теорію та практику виховання в освітньому просторі України крізь призму сучасного процесу реформування освіти, який є неоднозначним і нерівномірним, певним чином типізуючи й класифікуючи з процесами, що відбуваються в усіх посткомуністичних країнах. Його можна поділити на чотири категорії: корекційні, модернізуючі, структурні та системні реформи.

Корекційне реформування (на рівні закладів освіти) відбувається в усьому освітньому просторі України, коли в організацію і зміст виховання вносяться різні зміни, уточнення, модифікації, корекції.

Модернізуючі реформи (на рівні освітнього простору) полягають у виробленні й застосуванні нових програм, підручників, курсів дидактики, нового забезпечення в застосуванні нових методів виховання. Цей процес відбувається дуже нерівномірно серед різних рівнів навчання, типів шкіл. Наприклад, нові типи шкіл значно більше просунулися в застосуванні нових програм, підручників, методів, але навіть у рамках одного закладу цей процес також нерівномірний: ширше й більше використовуються нові програми, підручники й значно менше – нові методи виховання [9, с. 202–204].

Структурні реформи (на рівні Міністерства освіти і науки) – це зміни в термінах навчання і виховання, створення нових закладів, еволюція, якісні зміни, взаємозв'язок і взаємоузгодженість між різними рівнями й різними типами освіти й виховання, між різними дипломами. Ці структурні реформи в нас задекларовані, проголошені, але ще мало скоординовані. Нині відбувається процес структурних реформ, який певною мірою вже тяжіє до перманентності.

Системне реформування (на рівні держави) – це справжня зміна освітньо-виховної парадигми, що доко-

рінним чином змінює не лише систему виховання як культурно-духовний феномен суспільства, а й ставить нову мету, завдання, кінцеві цілі виховання у взаємозв'язку й взаємозалежності з функціонуванням соціальної системи, її правового забезпечення, перегляду й визначення нової ролі держави у вихованні, у справжній децентралізації, в організації виховної системи згідно з новими принципами функціонування економіки, встановлення контролю за якістю й ефективністю діяльності системи, її відповідальністю перед суспільством, громадськістю.

Із цього переліку цілком очевидно, що системне реформування є нині швидше завданням, ніж станом справ. Але й у ньому маємо певні позитивні зрушення – деполітизація системи, вільний вибір і певна її децентралізація.

Системні реформи передбачають зміну мети виховання, її чітке визначення, розгляд завдань і кінцевих результатів виховного процесу. У сучасному освітньому просторі України це найактуальніша проблема.

Мета, що була задекларована у Державній національній програмі «Освіта («Україна XXI століття»), багатослівна, загальна й асоціюється із завданнями: «...набуття новим поколінням соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури міжнаціональних взаємин, формування у молоді незалежно від національної належності, особистісних рис громадян Української держави, розвиненої духовності, фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної, правової, трудової, екологічної культури» [2]. Як бачимо, це формулювання, крім національної спрямованості, не відрізняється від класичного радянського формулювання – формування всебічно розвиненої, гармонійної особистості, яке у свою чергу, було запозичене в попередників: тут відсутнє визначення загальної мети виховання.

У новій редакції Закону України «Про освіту» [8] кожна структурна одиниця освіти має свою мету. Нині кожен науковець, кожен рівень освіти і майже кожен тип закладу освіти формулює свою мету виховання. Тому маємо значну кількість самоназв, самовизначень: «школа життєтворчості», «школа ментальності», «школа духовності», «школа віри», які загалом мало що додають до проблеми висунення мети. Усі сучасні суспільства перебувають у процесі трансформації, як і ми, тому в нинішніх умовах мета має формулюватися з перспективою, зверненням у майбутнє.

Можна сказати, що мета, місія виховання повинна полягати: 1) у передаванні культурних цінностей; 2) у підготовці молоді до інтеграції в суспільство; 3) у нівелюванні, зменшенні соціальної нерівності.

Тісно до мети долучаються завдання виховання, виховні детермінанти. Головне завдання освіти будь-яких рівнів – це виховання людини-громадянина.

Головна мета української системи освіти згідно з Національною доктриною розвитку освіти України у XXI столітті – «Створити умови для розвитку й самореалізації кожної особистості як громадянина України, формувати покоління, яке здатне навчатися впродовж життя, створювати й розвивати цінності громадянської освіти» [6].

Залишаються актуальними для освітнього процесу гуманізація, гуманітаризація, індивідуалізація, демократизація, навчання вмінню працювати в групі, звернення до суспільних цінностей.

Нині дуже багато досліджується, говориться, рекламується, закликається до ідей саморозвитку, самовиховання, самовдосконалення – в аспекті індивідуалізації й диференціації навчання. Складається враження, що цей саморозвиток визначається як самоціль.

Як зазначає означений вище автор, говорячи про цілі й цінності в площині виховання, закономірно переходимо до ширшої науково-практичної проблеми – проблеми національної ідеї, національної педагогіки, національного виховання.

Нині існує ціла палітра поглядів на ці проблеми: під національним вихованням розуміють і суто українські ціннісні орієнтації й імперативи, і полікультурне, й глобальне виховання, і виховання з орієнтацією на загальноєвропейські цінності, і діалогічність культурних цінностей, і лицарське, козацьке виховання тощо. Ці погляди втілюються в практику роботи окремих шкіл, в організацію і методику освітнього процесу. Це – розвиток за ціннісними орієнтаціями [там само].

Громадянське виховання виступає першочерговим завданням, бо є інтегративним саме по собі та інтегруючим за своєю спрямованістю. Проблеми громадянського виховання актуальні для всіх країн Європи, світу, але в Україні, що робить спроби побудувати демократичне суспільство, вони особливо значущі. Цю тонку й складну справу – виховання громадянськості – можна розглядати лише у зв'язку з умовами життя того народу, для якого воно призначається, з його традиціями, сімейними і суспільними, державними й громадськими інституціями, соціальними вимогами.

Громадянськість інтегрує в собі виховання «поваги до батьків дитини, її культурної самобутності, мови і національних цінностей країни, у якій дитина живе, до країни, її походження та до цивілізацій, відмінних від її власної» (ст. 29 Конвенції про права дитини [4]), тобто людини-патріота, яка намагається в розумних межах об'єднати власні інтереси з інтересами держави, суспільства, інших людей, яка розуміє, що реальна орієнтація людини є орієнтацією на неперервний наступальний суспільний й особистісний розвиток у рамках соціального миру, справедливості, повної рівності у правах і можливостях відносно диференційованого розподілу благ відповідно до затраченої праці, її кількості, якості й кваліфікації працівника.

Принципи гуманістичного виховання – активності, соціальної творчості, колективності, розвивального виховання, проблемності, мотиваційності, індивідуалізації, цілісності, опори на провідну діяльність, єдність виховного середовища – це система координат, яка розширюється, доповнюється, довізначається на основі вибору й відбору, конкретизації ефективніших виховних стратегій і технологій, з урахуванням регіональних, місцевих умов, віку, статі дітей, рівня їхнього інтелектуального, морального, фізичного й естетичного розвитку.

Скільки б ми не говорили про саморозвиток, самовдосконалення дитини, однак при нинішньому стані справ учитель залишається ключовою, визначальною фігурою у виховному процесі.

Моральність – основа вихованості, стрижень, на який нанизуються різні прояви життєдіяльності; це добродіяство; це соціально-культурний зміст психіки людини. Як стати моральним, якими інструментами впливати на психіку, щоб спрямувати особистість?

Потрібно уважно розглядати вчинки. Точного, надійного, зручного інструмента для визначення результатів виховної діяльності й досі не створено. Зроблено лише слабкі спроби діагностувати моральну вихованість учнів за допомогою кількісної оцінки (і то на одному ступені школи). Цього немає ні в нас, ні за кордоном. Потрібно, перш за все, визначитися, у чому проявляється моральність у повсякденному житті – у намірах, судженнях, учинках. Але наміри мають внутрішній характер, судження також, тому за ними лише частково можна судити про моральність особистості [7].

Найбільш інформаційно багатим змістом відрізняються вчинки, дії. Вони повинні стати головним предметом вивчення. Яка ж головна ознака моральності вчинків? Відповідь одна – повага людини до людини – це стрижень, на який нанизуються всі вчинки. Як виявити моральність? Це можна зробити в сім'ї, на вулиці, у дружній компанії, у громадському транспорті, а найкраще – в учнівських (студентських) колективах. Масова оцінка, судження є найоб'єктивнішими.

Висновки. Отже, світова і вітчизняна науки і практика поступово накопичують вимірювальний інструментарій, який дозволяє виразити кількісною мірою всі чотири цільові установки (знання, творчість, моральність, фізичне здоров'я). У той же час усі дослідження носять стихійний характер, не об'єднані спільним завданням – сформулювати всебічно розвинену особистість. Нові шляхи формування особистості розроблені в основному на верхньому ступені освіти і практично не розповсюджуються на дошкільний вік і початкову школу, де закладаються основи всебічного розвитку, самовдосконалення [10].

Інструментарій розрізнений і не узгоджений з метою – забезпечити наскрізність, наступність на всіх ступенях освіти та створення сильного мотиваційного механізму досягнення цілей.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Виховання особистості : у 3 кн. Київ : Либідь, 2003. Кн. 1. 278 с., Кн. 2. 342 с.; Кн. 3. 2017. 272 с.
2. Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»). Київ : Радуга, 1994. 61 с.
3. Коберник Г. Особливості застосування інтерактивних технологій навчання. *Початкова школа*. 2017. № 12. С. 13–15.
4. Конвенція про права дитини від 20.11.1989 р. *Зібрання чинних міжнародних договорів України*. 1990. № 1. С. 205.
5. Максимюк С. П. Педагогіка : навч. посіб. Київ : Кондор, 2015. 667 с.
6. Національна доктрина розвитку освіти України в XXI столітті. Київ : Шкільний світ, 2002. URL: <https://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>.
7. Нравственность для XXI века : сб. ст. / [под ред. Ю. М. Антоняна]. Москва : Аспект Пресс, 2018. 288 с.
8. *Про освіту*. Верховна Рада України; Закон від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
9. Селевко Г. К. Современные образовательные технологии : учеб. пособие. Москва : Народное образование, 2018. 256 с.
10. Сучасний урок. Інтерактивні технології : наук.-метод. посіб. / за ред. О. І. Пометун. Київ : А.С.К., 2015. 192 с.
11. Ярошенко А. О. Формування духовних цінностей в сучасній вищій школі засобами гуманітарних наук : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.13. Київ, 2013. 20 с.

References

1. Bekh, I. D. (2003). *Vykhovannia osobystosti* (Vol. 1-3). Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
2. *Derzhavna natsionalna prohrama «Osvita» («Ukraina XXI stolittia»)* (1994). Kyiv: Raduha [in Ukrainian].
3. Kobernik, G. (2017). Peculiarities of application of interactive learning technologies. *Elementary school*, 12, 13-15 [in Ukrainian].
4. *Konventsia pro prava dytyny vid 20.11.1989 r.* (1990). *Zibrannia chynnykh mizhnarodnykh dohovoriv Ukrainy*, 1, 205 [in Ukrainian].
5. Maksymyuk, S. P. (2015). *Pedahohika: navch. posib.* Kyiv: Kondor [in Ukrainian].
6. *Natsionalna doktryna rozvytku osvity Ukrainy v XXI stolitti* (2002). Kyiv: Shkilnyi svit. Retrieved from <https://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/347/2002> [in Ukrainian].
7. Antoniana, Yu. M. (Ed.). (2018). *Nravstvennost dlia XXI veka: sb. st.* Moskva: Aspekt Press [in Russian].
8. *Pro osvitu*. Verkhovna Rada Ukrainy; Zakon vid 05.09.2017 № 2145-VIII. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> [in Ukrainian].
9. Selevko, H. K. (2018). *Sovremennye obrazovatelnye tekhnologii: ucheb. posob.* Moskva: Narodnoe obrazovanye [in Russian].
10. Pometun, O. I. (Ed.). (2015). *Suchasnyi urok. Interaktyvni tekhnologii: nauk.-matod. posib.* Kyiv: A.S.K. [in Ukrainian].
11. Yaroshenko, A. O. (2013). *Formuvannia dukhovnykh tsinnosti v suchasni vyshchii shkoli zasobamy humanitarnykh nauk.* (Extended abstract of PhD diss.). Kyiv [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 07.10.2019

Барно Александр. Формирование гражданина XXI века – национальная проблема Украины.

Рассмотрены новые пути формирования разносторонне развитой личности и проблемы, связанные с преемственностью просветительской системы. Каждый учёный, каждый уровень образования и почти каждый тип учебного заведения формулирует свою цель воспитания. Поэтому имеем значительное количество самоназваний, самоопределений: «школа жизне-творчества», «школа ментальности», «школа духовности», «школа веры», которые в целом мало что добавляют к проблеме выдвигания цели. Все современные общества находятся в процессе трансформации, как и мы, поэтому в нынешних условиях цель должна формулироваться с перспективой, обращением в будущее.

Ключевые слова: реформирование образования; личностно ориентированный подход; формирование нравственного потенциала личности; коррекционное реформирование; взаимосогласованность; индивидуализация

Barno Oleksandr. Forming a Citizen of the 21st Century is a National Challenge for Ukraine.

New ways of forming a personality and problems associated with the succession of the educational system are considered. Every scientist, every level of education and almost every type of educational institution formulates its purpose of education. Therefore, we have a considerable number of self-names, self-definitions: «school of life-creation», «school of mentality», «school of spirituality», «school of faith», which in general add little to the problem of goal-seeking. All modern societies are in the process of transformation, just as we are, so in the present circumstances, the goal must be formulated with a perspective, a turning to the future.

Key words: education reform; personality-oriented approach; formation of ethical potential of the individual; correctional reform; mutual consistency; individualization

Барно Олександр Миколайович, доктор педагогічних наук, професор кафедри фізичної реабілітації Приватного закладу вищої освіти «Міжнародний класичний університет імені Пилипа Орлика»

E-mail: barno.aleksandr@ukr.net